

LES MIGRACIONS GERMÀNIQUES A HISPANIA

Francisco Javier Heras Mora
Junta d'Extremadura

La Hispania de la tardoromanitat. Context

Al llarg del segle IV, la ciutat hispanoromana començava a mostrar, en termes generals, signes de decrepitud molt evidents en el desgast d'alguns dels monuments més significatius. Els populars edificis d'espectacles, com els circs o els teatres, necessitaven ja una important restauració. La fisonomia irregular dels seus carrers alerta sobre un cert desordre o relaxació en les normes urbanístiques i l'abandó d'alguns espais públics.

També la societat començava a canviar en una transformació sense retorn de les relacions entre el camp i la ciutat, i entre l'home i la divinitat. El triomf polític del cristianisme havia fet trontollar els propis fonaments de la civilització clàssica i amenaçava d'esborrar tot rastre dels

vells déus pagans i dels costums més arrelats de la cultura romana. Amb penes i treballs sobreviuen les carreres als circs i, a la darrerria de segle, calia promulgar lleis perquè no es destruïren els temples i els monuments, segurament ja obsolets, abandonats i amenaçats per l'espoli dels veïns.

En aquest context, els esforços de les autoritats imperials es concentraven cada vegada més en la defensa de les fronteres de l'Imperi. Feia temps que la pressió al *limes* donava senyals d'emergència militar. Molts dels emperadors-usurpadors s'havien avesat en l'exèrcit —apostat perennement en els campaments des de *Britannia* fins a *Moesia*—, alguns germànics ja formaven part de les tropes romanes i l'emperador es recloïa en el segur port de Ravenna.

D'alguna manera, les institucions presentaven símptomes d'esgotament i, en general, els propis ciutadans començaven a intuir, potser, la proximitat de la fi d'un cicle. Enmig de la creixent influència del cristianisme, alguns governants recorren als vells déus reclamar-los

◁ Proposta de reconstrucció de la indumentària femenina aristocràtica dels pobles que protagonitzaren les Grans Migracions de la primera meitat del segle v, a partir d'una sepultura excavada a Mèrida; segons Heras i Olmedo, 2019 (dibuix J. Suárez).

ajuda i, encara que no era la primera vegada que l'Imperi s'enfrontava a una inestabilitat política tan apressant, el temor general pareixia cada vegada menys infundat.

Al començament del segle v, els hereus de Teodosi I no debien trobar una situació millor i, després de la nova divisió de l'Imperi entre els seus fills, tornaran els fantasmes no tan vells de la usurpació del poder. El 407, Constantí III s'alçarà a *Britannia* i des de la *Gallia* farà front a Honori i a la suposada oposició d'*Hispania*, on persistia l'escull polític de part de la dinastia teodosiana. A *Lusitania*, la província més occidental de l'Imperi, es reunia una milícia de serfs i llauradors per a fer front a l'usurpador, per part dels joves Dídim i Verinià, rics terratinents amb possessions a *Lusitania*, emparentats amb l'hispana Teodosi I (379-395). Fins i tot la capital on es trobava el *vicarius* o governador de les Hispànies —*Augusta Emerita*—, pareixia desprotegida militarment; no oblidem que la mateixa península Itàlica es trobava amenaçada i la pròpia Roma serà presa pel got Alaric, el 410. Però potser el primer objectiu d'aquest exèrcit servil reclutat pels lleials parents d'Honori va ser combatre els bàrbars que, poc abans, l'últim dia de l'any 406, havien travessat les fronteres imperials del Rin.

L'exèrcit de Constantí III ja albergava en les seues files *honoriaci* —soldats reclutats entre pobles bàrbars aliats— i, paradoxalment, seran ells els encarregats de defensar el pas dels Pirineus. En aquest punt, va resultar fonamental el canvi de lleialtats mostrat pel lloctinent de Constantí fins llavors, Geronci. Aquest havia acompanyat al seu fill Constant en la seua campanya hispana, però en un gir estratègic va poder facilitar el pas d'alguns grups germànics

que romanien a la *Gallia*. Aqueixa col·laboració va propiciar que, en la tardor de l'any 409, aquestes gents s'endinsaren a la península Ibèrica i, poc després, reclamaren el repartiment territorial d'*Hispania*, en compliment d'uns suposats acords, possiblement establits amb Geronci.

Els «bàrbars» a *Hispania*

«D'ací parteix la funesta pèrdua de les Hispànies». Amb aquesta frase, el teòleg i historiador hispà, Orosi, vincula la caiguda de les províncies hispanes al conflicte polític i militar deslligat després de la usurpació de Constantí i el cúmul de decisions que es van succeir tot seguit. Sens dubte, la pràctica desprotecció d'*Hispania* davant d'aquests bàrbars, a pesar dels repetits intents d'Honori per restituir el control de les províncies occidentals, impedirà a la fi retornar els seus antics dominis hispanes.

Un altre testimoni d'excepció, Hidaci de Chaves, bisbe d'*Aquae Flaviae*, contemporani d'aquell i protagonista, a més, d'alguns dels fets més rellevants, va narrar com cap altre historiador tot el que va succeir en aquells anys. Dels bàrbars que van travessar els Pirineus, esmenta els sueus, vàndals —asdings i siliges— i els alans. Conformen una part d'aquells grups que, desplaçats pels huns dels seus territoris d'origen i, després de romandre llarg temps a la vora dels límits de l'Imperi, van sobrepassar la frontera renana en l'hivern del 406. Alguns d'ells ja eren coneguts dels romans. És el cas dels sueus —en realitat un tronc ètnic de què formaven part nombroses tribus—, a què s'havia enfrontat el mateix Juli Cèsar a les Gàl·lies. Els vàndals, de l'altra banda, procedien de l'àrea que havia ocupat la Dàcia i l'actual Txèquia, i els alans debien ser oriünds de l'entorn de la mar Negra.

Hispania durant les grans migracions del segle v:
 ESQUERRA: repartiment de les províncies en 411 entre sueus, vàndals —asdings i silinges— i alans; DRETA: àmbit d'influència del regne sueu en l'època de Requila (438-448).

El 411, aquests grups es reparteixen quasi tots els territoris hispans. Als alans, potser els més nombrosos, tocaran en sort les províncies *Lusitania* i *Carthaginensis*; als sueus i vàndals asdings, la *Gallaetia*, i als vàndals silinges, la *Baetica*. Quedarà fora d'aquest repartiment la *Tarraconensis*, reservada probablement per la seua importància estratègica, més pròxima a la *Gallia* i el pas cap a Roma.

El període que hi segueix resulta bastant desconegut i les notícies són quelcom inconnexes. El got Vàlia aconseguirà un pacte amb Constanci —general al comandament de les tropes d'Honorius— el 416, a fi de combatre els alans i els vàndals silinges, a *Lusitania* i a *Baetica*, respectiva-

ment. Els primers patiran una dura derrota i es veuran obligats a posar-se sota la protecció dels seus veïns del nord, els vàndals asdings, amb Gunderic al capdavant.

Potser pel temor que els visigots prengueren el control peninsular després d'acabar amb tots ells, Constanci promou la seua retirada d'*Hispania*, on queda una situació de precari domini sobre aqueixes províncies. De fet, per aquelles dates —de l'any 418 al 420—, reapareix la figura del *vicarius*, de nom Maurocello. Entretant, no van haver de cessar les campanyes de saqueig per part dels vàndals a la *Carthaginensis* i l'emperador en reforça els efectius per a reduir els bàrbaros, però també per a contrarestar el poder de l'usurpador Màxim, establert entre ells.

Una altra de les fites rellevants d'aquests anys va ser el pas d'aquests vàndals al nord d'Àfrica (l'any 429), no sense retrocedir abans fins a *Lusitania*, on un grup de sueus saquejava la província. El seu capitost, Hermigar, morirà ofegat al Guadiana, probablement després d'assaltar la capital, *Emerita*. Quan Hidaci parla que Hermigar causa ofensa a la màrtir d'Emerita, des de la perspectiva d'un religiós, pot significar que va saquejar la ciutat, almenys les àrees perifèriques, en el cas que hagueren resistit les seues muralles un hipotètic assalt per part d'aquests sueus.

El regne sueu i la seua seua a *Emerita*

La intervenció dels aliats visigots i de les tropes imperials a *Hispania* hauria significat un canvi en els equilibris de poder entre els bàrbars assentats ací des de feia ja dues dècades. Els acords '*foedus*' aconseguits amb els visigots, aliats '*foederati*' permetran a l'emperador un cert control a Hispania; en canvi d'això, permetrà el seu assentament al sud de la Gallia. Els sueus —segons el *Cronicó* d'Hidaci— continuaven amb les seues accions de saqueig en el nord-oest, quelcom indicatiu potser que encara no disposaven d'una base estable, a pesar d'aquest temps transcorregut. Reclosos en el territori assignat el 411, es mantenien al marge de les autoritats imperials i de l'abast dels visigots. Les notícies que ens arriben al llarg de la dècada del 430, tenen a veure amb les repetides denúncies per part dels locals i els intents de mediació del propi bisbe de Chaves. Ja en aqueix temps coneixem el nom del seu rei, Hermeric, i el del seu fill i successor, Requila.

Aquest últim protagonitzarà un transcendental canvi de rumb després de l'abdicació del seu pare, en emprendre una política expansionista que li fa mirar cap al sud, *Lusitania*, *Baetica* i *Carthaginensis*. La clau d'aquesta expansió territorial es troba a Mèrida. El 439 pren la ciutat i des d'ací enceta successives campanyes que el situen a *Myrtilis* —estratègic port fluvial al Guadiana— i *Hispalis* —Sevilla— l'any 441, en un clar intent per apoderar-se de les províncies meridionals d'*Hispania*.

Sens dubte l'elecció d'*Emerita* posseeix un accentuat simbolisme polític i adquireix un enorme significat quant als seus objectius. *Emerita*, com a residència del governador de la *Diocesis Hispaniarum*, comportava la capitalitat política i administrativa de la *Hispania* tardo-romana, si més no teòricament. Sens dubte, la presa de la ciutat constitueix un colp d'efecte i, en apoderar-se'n, poguera estar reclamant per a sí un paper hegemònic a la Península. La seua expansió immediata cap a les províncies limítrofes pot confirmar aquesta possibilitat.

Però aquesta cort règia establida a Mèrida no s'allargarà en el temps ni transcendirà l'impulsor d'aqueix projecte territorial. Requila mor quasi una dècada després, l'any 448, a *Emerita*, segurament convertida en la primera residència estable dels sueus a la Península. Encara en aquest curt període, podria determinar-se una manifesta voluntat d'establiment durador, ara només truncada per la mort del rei. El seu fill, Requiari, pren la successió en unes circumstàncies no ben aclarides per Hidaci, que podrien haver de veure amb una imprecisa oposició entre «els seus» '*gente sua*', probablement en al·lusió a la seua família. Resolta aqueixa possible resistència o preses les

cauteles degudes, el nou rei emprén un camí diferent al del seu predecessor i retorna cap als seus territoris de partida a la *Gallaetia*.

En aquests moments, la península Ibèrica es trobava dividida en dos. D'un costat la *Hispania* precàriament controlada per l'Imperi —les províncies *Tarraconensis* i *Carthaginiensis*— i, de l'altre, la part occidental, subjecta d'una manera o una altra en poder del regne sueu, que fixarà la seua seu a Braga, en l'extrem nord portugués. En realitat, pactes posteriors acordaran la renúncia dels sueus a aquesta província oriental a favor de l'Imperi. Després de la mort de Valentinià III, Requiari entendra extint l'acord i impulsarà la seua acció cap aquells territoris. L'execució de Requiari el 456, després de l'intent per expandir la seua influència cap a l'est, va desencadenar l'efecte contrari, constrényer les fronteres sueves i refermar l'hegemonia del regne visigot de Tolosa en la resta d'aquella que ja era *de facto* l'extinta *Hispania* romana.

L'empremta arqueològica

Es pot pensar que tot aqueix escenari de saqueig, d'assalt i d'exèrcits en moviment haguera deixat rastre en els estrats de les nostres ciutats romanes. Però la veritat és que l'empremta arqueològica resulta encara esquiva i summament imprecisa, insuficient per a avaluar l'autèntic impacte de les migracions de la primera meitat del segle V a *Hispania*. I és que, moltes vegades, no aconseguim deslligar determinats signes d'abandó i destrucció del procés natural de desarticulació urbana, propis de l'esgotament del model social i polític romà. La narració històrica contemporània a aquests esdeveniments, pel

seu escàs detall o simplement el seu silenci, tampoc no ajuda massa a distingir-ne el rastre. No ho fa, per exemple, la transmissió apocalíptica d'Hidaci, que ens obliga a prendre amb la màxima cautela part del seu detall tràgic.

Amb tot, no falten empremtes d'actes punitius que afecten els barris perifèrics de les ciutats, precisament les àrees més exposades a un atac eventual. Monuments funeraris destruïts, edificis tràgicament desplomats i defenses restaurades i posades a prova. Escassegen, no obstant això, els indicis directes de la presència de grups estrangers a la península Ibèrica durant les migracions del segle V, on els més rotunds arguments arqueològics procedeixen de l'àmbit funerari. Evoquem la coneguda *spata* d'una tomba de *Pax Iulia* (la portuguesa Beja), o les peces de Beiral (Ponte de Lima, Portugal) o l'Albaicín (Granada). Però, fins a la data, el conjunt més significatiu de soterraments en aquest sentit procedeix de Mèrida. Les joies, passadors i acabaments auris dels tocats constitueixen un ornament característic i inconfusible del vestit aristocràtic femení dels protagonistes d'aquestes «grans migracions». Històricament, aquestes circumstàncies troben perfecte encast en aquella efímera *sedes regia*, entre 439-448, que el rei sueu havia establert a *Augusta Emerita*, la vella capital lusitana i que fora primera ciutat d'*Hispania*.

A partir de mitjan de la cinquena centúria, es fan més comunes les sepultures amb armes i indumentària al·lòctona: Durató, Castiltierra, El Carpio de Tajo o Mare. Però aquests cementeris ja estaran vinculats als visigots, un altre poble estranger d'origen germànic, que va trobar acompanyament en la insuficiència militar d'un Imperi romà en clar declivi.